

Солощенко В. М.,

Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка, м. Суми

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТТЯ “ДИСКУРС” (ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті висвітлено лінгвістичне трактування поняття “дискурс”. Досліджено його інтерпретацію з позиції вітчизняних та зарубіжних науковців. Висвітлено трактування поняття “дискурс” у метафоричному та логіко-лінгвістичному його розумінні. Проаналізовано змістові аспекти досліджуваного поняття у другій половині ХХ століття – на початку ХХІ століття. Доведено, що поняття “дискурс” є поліаспектним у своєму трактуванні та передбачає певний логіко-конструктивний комунікативний акт, інструмент взаємодії між людьми, механізм їх свідомості.

Ключові слова: лінгвістика, комунікація, дискурс, мовлення.

В статье выявлена лингвистическая формулировка понятия “дискурс”. Исследованы ее интерпретации с позиции отечественных и зарубежных ученых. Определена формулировка понятия “дискурс” в метафорическом и логико-лингвистическом его понимании. Проанализированы содержательные аспекты исследованного понятия во второй половине XX столетия – в начале XXI столетия. Доказано, что понятие “дискурс” является полиаспектным в своей формулировке и предполагает определенный логико-конструктивный коммуникативный акт, инструмент взаимодействия между людьми, механизм их сознания.

Ключевые слова: лингвистика, коммуникация, дискурс, речь.

In this article the linguistic formulation of the concept “discourse” is revealed. Its interpretations from a position of domestic and foreign scientists are investigated. The formulation of the concept “discourse” of metaphorical and its logiko-linguistic understanding is defined. Substantial aspects of the studied concept in the XX century second a half – at the beginning of XX century are analysed. It is proved that the concept “discourse” is polyaspecting in its formulation and assumes a certain logiko-constructive communicative act, the instrument of interaction between people, the mechanism of their consciousness.

Keywords: linguistics, communication, discourse, speech.

Постановка проблеми. У першій половині ХХ століття провідним аспектом досліджень у галузі лінгвістики стає вивчення однієї з двох діалектично пов’язаних сторін мови – мовної системи. Однак, у другій половині ХХ століття науковці відмічають суттєву зміну акцентів цієї діалектичної єдності – мовленнєву діяльність та її продукт – “дискурс”, змістові аспекти у трактуванні якого є актуальними та пролонгують його вивчення з позиції вітчизняних та зарубіжних науковців.

Аналіз актуальних досліджень засвідчив, що окремі питання щодо трактування поняття “дискурс” у метафоричному розумінні знаходять відображення у низці наукових праць вітчизняних (Ф. Бацевич, С. Вакуленко, А. Єрмоленко, Р. Кісь, М. Макаров, В. Німчук, М. Попович та ін.) та зарубіжних (В. Альстон, Н. Артюнова, Є. Бенвеніст, А. Вірлахер, Т. А. Дейк ван, А. Ішмуратов, Е. Кубрякова, А. Мороховський, П. Мюсіг-Трапп, Г. Почепцов, М. Фуко, К. Шнітцер та ін.) вчених.

Метою статті є дослідження інтерпретації поняття “дискурс” з позиції вітчизняних та зарубіжних науковців.

Виклад основного матеріалу. Поняття “дискурс” (в лат. “discursus”, франц. discourse) означає мовлення тобто “міркування”. У філософському трактуванні поняття “дискурс” вживають приблизно у такому значенні, якого надав йому Мішель Фуко, здійснення владних відносин [10]. Оскільки аподиктична необхідність доведення певної сукупності тверджень не залишає можливості вибору і в такий спосіб примушує прийняти доведене твердження. У лінгвістичній літературі під поняттям “дискурс” розуміють не просто акт мовлення, а й ту конкретну ситуацію, той позамовний контекст, ті прямо не висловлені цілі та наміри, які цей акт мовлення супроводжують [4]. Іншими словами, дискурс входить не до простору мови, а до реалізації мовної компетенції в практиці мовлення.

Наголосимо, що теорія дискурсу як прагматизованої форми тексту бере свій початок у концепції Е. Бенвеніста. Під дискурсом Е. Бенвеніст розуміє “будь-яке висловлювання, яке зумовлює наявність комунікантів: адресата, адресанта, а також, наміри адресанта певним чином впливати на свого співрозмовника” [3, с. 276-279].

У 80-х роках ХХ століття Н. Арутюнова стверджує, що поняття “дискурс” варто сприймати “як складну комунікативну подію” [1, с. 356]. Дослідниця переконана, що дискурс є “зв’язним текстом у сукупності з екстралінгвістичними, соціокультурними, прагматичними та психологічними факторами індивіда” [1, с. 357]. При цьому, вчена зазначає, що досліджуване поняття відображає суб’єктивну психологію комуніканта, його внутрішній стан. Дослідниця переконана, що комунікацію слід розглядати у її трьох вимірах, що традиційно співвідносяться з розумом, волею та почуттям [1]. У лінгвістичних працях Т. Ван Дейк інтерпретує поняття “дискурс” як “складну комунікативну подію, що є суттєвою складовою соціокультурної взаємодії, характерними рисами якої є інтереси, цілі та стилі” [5, с. 300-302]. Інші вчені наголошують на полісемії цього поняття, навіть вбачають омонімічні розходження окремих значень, оскільки ця категорія вживається в різних науках із різним значенням [2, с.138].

У 90-х роках ХХ століття А. Ішмуратов переконує, що поняття “дискурс” визначається через текст, або текст через дискурс [6]. Дослідник ототожнює дискурс з певним видом тексту. Вчений переконаний, що дискурс “є текстом, який містить міркування, у якому фіксується певний хід думки” [6, с. 171]. При цьому, А. Ішму-

ратов зауважує, що комунікативний дискурс – це текст, що містить взаємозалежні судження деяких суб’єктів [6]. Погоджуючись із твердженням А. Ішмуратова, А. Мороховский стверджує, що поняття “дискурс” доцільно тлумачити як когнітивний процес, що пов’язаний із творенням мовленнєвої поведінки [8]. Вчений переконаний, що дискурс є когнітивним явищем, що транслює, передає й оперує певними знаннями й створює нові знання [8]. Г. Почепцов інтерпретує дефініцію поняття “дискурс” як послідовність взаємопов’язаних висловлювань, об’єднаних єдністю цільового завдання одного зі співрозмовників [9]. Є. Кубрякова переконана, що поняття “дискурс” варто розглядати як форму мовленнєвого спілкування, яка передбачає взаємозв’язок між мовцем та слухачем, як міжособистісна діяльність [7].

На початку XXI століття поняття “дискурсу” асоціюється переважно з усіма виявами комунікації в суспільстві. Німецький дослідник А. Вірлахер (A. Wierlacher) стверджує, що поняття “дискурс” є соціолінгвістичною структурою, яка реалізується адресатом у конкретних комунікативних, соціальних та прагматичних ситуаціях [12]. Ф. Бацевич зазначає, що поняття “дискурс” доцільно інтерпретувати як сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов’язаних з пізнанням, осмисленням й презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем (адресатом) [2, с.138]. У своїй роботі “Інтернаціональне навчання: модель майбутнього” “Internationales Studium Modelle für die Zukunft” німецькі вчені П. Мюсіг-Трапп (P. Müßig-Trapp) та К. Шнітцер (K. Schnitzer) переконані, що поняття “дискурс” є складним комунікативним явищем, що містить у собі й соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації (їхні характеристики), так і про процеси виробництва й сприйняття повідомлень [11].

На основі ретроспективного аналізу наукового доробку вітчизняних та зарубіжних науковців нами складено таблицю “Інтерпретація поняття “дискурс” вітчизняними та зарубіжними науковцями” (див. табл. 1), що дозволяє дійти висновку, про те, що поняття “дискурс” є поліаспектним у своєму трактуванні та передбачає певний логіко-конструктивний комунікативний акт, інструмент взаємодії між людьми, механізм їх свідомості.

Таблиця 1.

Інтерпретація поняття “дискурс” вітчизняними та зарубіжними науковцями

Прізвище, ім’я, по атькові	Рік видання	Дефініція
М. Фуко	1971 р.	здійснення владних відносин;
Е.Бенвеніст	1975 р.	будь-яке висловлювання, яке зумовлює наявність комунікантів: адресата, адресанта, а, також, наміри адресанта певним чином впливати на свого співрозмовника;
Н. Арутюнова	1989 р.	складна комунікативна подія; зв’язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, соціокультурними, прагматичними та психологічними факторами індивіда;
Т. Ван Дейк	1989 р.	складна комунікативна подія, що є суттєвою складовою соціокультурної взаємодії, характерними рисами якої є інтереси, цілі та стилі;
А. Ішмуратов	1994 р.	текст, який містить міркування, у якому фіксується певний хід думки;
А. Мороховский	1995 р.	когнітивний процес, що пов’язаний із творенням мовленнєвої поведінки; когнітивне явище, що транслює, передає й оперує певними знаннями й створює нові знання;
Г. Почепцов	1998 р.	послідовність взаємопов’язаних висловлювань, об’єднаних єдністю цільового завдання одного зі співрозмовників;
Є. Кубрякова	2000 р.	форма мовленнєвого спілкування, яка передбачає взаємозв’язок між мовцем та слухачем, міжособистісна діяльність;
А. Вірлахер	2002 р.	соціолінгвістична структура, яка реалізується адресатом у конкретних комунікативних, соціальних та прагматичних ситуаціях;
Ф. Бацевич	2004 р.	сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов’язаних з пізнанням, осмисленням й презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем (адресатом);
П. Мюсіг-Трапп, К. Шнітцер	2006 р.	складне комунікативне явище, що містить у собі й соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації (їхні характеристики), так і про процеси виробництва і сприйняття повідомлень.

Висновок. Ретроспективний аналіз поняття “дискурс” дозволив визначити його дефініцію, як певний логіко-конструктивний комунікативний акт, інструмент взаємодії між людьми, механізм їх свідомості.

Перспективу подальших розвідок становить дослідження інтерпретації поняття “дискурс” у науковому доробку англійських науковців.

Література:

1. Арутюнова Н. Дискурс / Н. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Совет. энцикл., 1989. – С. 136-137.

2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф. С. Бацевич. – К. : видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
3. Бенвенист Е. Общая лингвистика / Е. Бенвенист / Пер. с фр. – М. : Прогресс, 1975. – 447 с.
4. Большая Советская Энциклопедия : в 30 Т. / Гл. ред. А. Прохоров, 3-е изд. – Т. 12. – М. : Сов. Энцикл., 1973. – 624 с.
5. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. Ван Дейк / Пер. с англ. В. Герасимова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
6. Ишмурагов А. Логико-когнитивный анализ онтологии дискурса. Рациональность и семиотика дискурса / А. Ишмурагов, Сб. трудов, АННУ Институт Ф-и. – К. : Наук. думка, 1994. – 252 с.
7. Кубрякова Е. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике / Е. Кубрякова // Дискурс, речь, речевая деятельность. – М., 2000. – С. 7-25.
8. Мороховский А. К проблеме текста и его категорий / А. Мороховский // Текст и его категориальные признаки : Сб. науч. Тр. – КГПИИЯ. – К., 1995. – С. 3-8.
9. Почепцов Г. Теория и практика коммуникации Г. Почепцов – М. : Из-во “Центр”, 1998. – 352 с.
10. Фуко М. Порядок дискурса. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности / М. Фуко // Работы разных лет. – М. – 1996. – С. 47-96.
11. Müßig-Trapp P. Internationales Studium: Modelle für die Zukunft / Peter Müßig-Trapp, Klaus Schnitzer // Das Hochschulwesen, 2006. – № 2. – S. 89-95.
12. Wierlacher A. Internationales Studium Modelle für die Zukunft / Alois Wierlacher, 2002. – München : Iudicium. – S. 151-193.